MUHANDISLIK & IQTISODIYOT

№10

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2025
oktyabr

Milliy nashrlar
OAK: https://oak.uz/pages/4802

05.00.00 - Texnika fanlari
08.00.00 - Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar
OPEN ACCESS
ULRICHSWEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY
Academic Resource Index ResearchBib
ISSN INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBER INTERNATIONAL CENTRE
CYBERLENINKA
OpenAIRE
ROAD
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL
BASE
Crossref
НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА eLIBRARY.RU

РЭУ.РФ РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ
TOSHKENT DAVLAT TRANSPORT UNIVERSITETI
TOSHKENT ARXITEKTURA-QURILISH UNIVERSITETI

Elektron nashr, 483 sahifa.
2025-yil, 21-oktyabr,

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Bosh muharrir:
Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:
Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor
Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor
Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,
Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent
Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD
Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)
Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikasiya va kompyuter tizimlari, telekommunikasiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

JAHON MOLIYA TIZIMIDA “YASHIL” MOLIYALASHTIRISHNI RIVOJLANISHINING MUAMMOLARI VA SHARTLARI 12
Quliyev Begimqul Melikovich

EKOLOGIK MIGRANTSIYANI MINTAQAVIY MIQYOSDA MUVOFIQLASHTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI 18
Bahtiyor Ismoilov Ulug‘bek o‘g‘li, Kadirova Zulayxo Abduxalimovna

O‘ZBEKISTONDA BANK XIZMATLARINI RAQAMLASHTIRISH HOLATI 25
Davletova Nilufar Tulanovna

EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHDA MINTAQANI IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI 30
Qodirov Farrux Ergash o‘g‘li

SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING XORIJ TAJRIBASI 37
Kadirxodjayeva Nilufar Raxmatullayevna

MAHALLIY XOMASHYO BAZASIDAN FOYDALANISH ORQALI ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARINI KAMAYTIRISH YO‘LLARI 46
Sultanov Dilshod Normamatovich

IQTISODIYOTI RIVOJLANGAN DAVLATLARDA INSON KAPITALIGA INVESTITSIYALARNI JALB QILISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 50
Akhmadaliyeva Nikholakhon

O‘QITUVCHILAR VA TALABALAR UCHUN INNOVATSION TA’LIM DASTURLARINI ISHLAB CHIQISHDA XALQARO STANDARTLARGA MOSLASHUV MEXANIZMLARI 62
Yuldashev Iskandar Bahromovich

YER QA’RIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQLARNING ILMIY-TADQIQOTLAR SHARHI 68
Zoxidov Ismatjon Yunusjon o‘g‘li

RESPUBLIKA IQTISODIY TARAQQIYOTIDA OLIY TA’LIMNI MODERNIZATSIYA QILISH VA INVESTITSIYA JOZIBADORLIGINING O‘RNI 74
Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich

DAVLAT IQTISODIY XAVFSIZLIGINI MUSTAHKAMLASHDA SIYOSIY INSTITUTLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI 80
O. Nurmuradov

ICHKI AUDIT SAMARADORLIGINI BAHOLASH MEZONLARI VA BUXGALTERIYA MA’LUMOTLARINING ICHKI AUDIT JARAYONIDA EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHNING AHAMIYATI 85
Xamidov Javoxir Shavkat o‘g‘li, Muxitdinov Shoxijaxon Xudoyor o‘g‘li

XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB ETISHNING MOLIYAVIY MEXANIZMLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI 90
Xuramov Zafar Rajabaliyevich

KORPORATIV TUZILMALARDA INVESTITSION JOZIBADORLIKNI TA’MINLASHNING AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISHDAGI ROLI 95
Qurbonov Javlonbek Jurabekovich, Raxmatov Faxriddin Xasanovich

GLOBAL RIVOJLANISH JARAYONIDA SUG‘URTA XIZMATLARINI ISLOH QILISH MASALALARI 99
Xushmuradov Oman, Ismoilov Sherzod Ismoil o‘g‘li

DORIVOR O‘SIMLIKLARNI QAYTA ISHLASHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI 103
Usmonov Mirg‘ulom Xoshim o‘g‘li

BARQAROR IQTISODIY O‘SISHGA ERISHISHDA SUN’IY INTELLEKT TIZIMLARINI QO‘LLASH METODOLOGIYASINING AHAMIYATI 109
Nasrulloev Hayotjon Xabibulloevich

НЕЙРОИНТУИТИВНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР КОНКУРЕНТНОГО ПРЕИМУЩЕСТВА НА РЫНКЕ ТРУДА 115
Ягудин Дмитрий Рустамович

RESURSLARNI SOLIQQA TORTISHGA OID TADQIQOTLARNING NAZARIY TAHLILI 123
Nasimdjanov Yunusjon Zoxidovich

SOLIQ TO‘LOVCHILAR FAOLIYATINI MUVOFIQLASHTIRISH: XULQ–ATVOR IQTISODIYOTI VA PROGRESSIV TARIFLARNI LOYIHALASH 129
Abduraimova Nigora Abdugapparovna

DAVLAT RAQAMLI LOYIHALARI: UZINFOCOMNING TA’LIM TIZIMI VA IQTISODIY SAMARADORLIKKA QO‘SHGAN HISSASI 134
Raxmatxo‘jayev Axrorxo‘ja Akmal o‘g‘li

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ПАСПОРТОВ В ПРОМЫШЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ 140
Мансурова Сайёра Бахтияровна

BANK XIZMATLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI 148
Xolikova Oydin Olimjonovna

PNEVMOMEXANIK YIGIRISH TEXNOLOGIYASI XUSUSIYATLARI 153
Jumaniyazov Kadam, Salimov Shuhrat Halimovich, Nazarov Ramazon Anvarovich

GREEN INDUSTRY AND THE ECONOMY OF ENVIRONMENTALLY FRIENDLY CONSTRUCTION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND UZBEKISTAN’S OPPORTUNITIES 158
Mansurova Sayyora Bakhtiyor kizi

TELEKOMMUNIKATSIYA SOHASINI RIVOJLANTIRISH TAHLILI 166
Suyunov Asror Baxtiyorovich

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA LOGISTIKA XIZMATLARINING MIKRO VA MAKRO TUZILMALARI, ULARNING FUNKSIONAL METADOLOGIK TAMOYILLARI 171
Z.Teshayev

O‘ZBEKISTONDA DAVLAT ULUSHI MAVJUD KORXONALARNI BOSHQARISHDA XORIJIY TAJRIBADAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI 176
Ismailov Allayor Rashidovich

MAHSULOT TANNARXINI ANIQLASHDA ISHLAB CHIQARISH XARJATLARINI OG‘ISHISHLARI VA ULARNI TAQSIMLASH 183
Raxmatov Baxriddin Baxtiyor o‘g‘li

ПОВЫШЕНИЕ СТОИМОСТИ СПОРТИВНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ И ОБЪЕКТОВ НА ОСНОВЕ АУТСОРСИНГА 186
Исмагулова Гульмира Нуралиевна

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY KONSEPSIYASI 193
Xaitov Oxunjon Nomoz o‘g‘li

O‘ZBEKISTON SHAROITIDA XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING INSTITUTSIONAL VA TASHKILIY MEXANIZMLARI 198
Xudoyorov Lochinbek Bahromovich

TIJORAT BANKLARIDA UZOQ MUDDATLI RESURSLARNI JALB QILISHDA XALQARO TAJRIBA 203
Abduraxmonov Akmal Nurmamat o‘g‘li

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

MEHNATGA LAYOQATLI TRANSPORT SOHASIDAGI AHOLINI ISH O'RINLARI BILAN TA'MINLANGANLIK HOLATINI TAHLILI 207
Abdullayeva Nigora Shamsiddinovna

TO'QIMACHILIK SOHASINI BARQAROR RIVOJLANTIRISH MODELI 212
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELI DIVERSIFIKATSIYASI VA GAROV TA'MINOTI SIFATINING BANK BARQARORLIGIGA TA'SIRI 220
Xolbozorov Husniddin Norbek o'g'li

O'ZBEKISTON - 2030 STRATEGIYASI DOIRASIDA TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKLARINI BOSHQARISH: MUAMMOLAR VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI 226
Norova Nozima Nabiyevna

UY-JOY KOMMUNAL XIZMATLARNI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING KLASTERLI MEXANIZMI TAHLILI 232
Odamboyev Oybek Ravshanbek o'g'li

KORPORATIV BOSHQARUV TUZILMALARIDA MOLIYAVIY MUNOSABATLARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI 236
Qurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich

XALQARO SAVDONING RIVOJLANISHI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALARI 242
Jalolov Bekzod Sherzod o'g'li

TA'LIM TIZIMINI MOLIYALASHTIRISHNING YANGI TIZIMINI JORIY ETISHGA QARATILGAN NAZARIY JIHATLAR 247
Dusanov Salim Mamarasulovich

O'ZBEKISTONDA BUDJET TUSHUMLARINI OSHIRISHDA BOJXONA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 254
Aktamov Akbarjon Aslan o'g'li

DAVLAT TA'LIM TASHKILOTLARIDA QURILISH XARAJATLARI HISOBINI YURITISH 262
Ostonokulov Azamat Abdukarimovich

РАЗРАБОТКА ОРГАНИЗАЦИОННЫХ МОДЕЛЕЙ ИНТЕГРАЦИИ КРЕАТИВНЫХ ИНДУСТРИЙ В ТУРИСТИЧЕСКУЮ ИНФРАСТРУКТУРУ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН 273
Хошимова Камилла Навфал қизи

A NEW STAGE IN THE APPLICATION OF MARKET MECHANISMS TO ENTREPRENEURIAL ACTIVITY 285
Ibrayim Maxkamov

RESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISH ORQALI SOG'LIQNI SAQLASH XIZMATLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI 291
Eshbekova Xayriniso Baxtiyorovna

QASHQADARYO VILOYATI IQTISODIYOTIDA DXSH ASOSIDA INVESTITSIYA MUHITINING SHAKLLANISHI 297
Hamroyev G'ayratjon Sultonovich

TURIZM XIZMATLARI BOZORIDA MIJOZLAR EHTIYOJLARINI O'RGANISH VA TAHLIL QILISH 301
Shaymanov To'lqin Mahmayusupovich

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ЦИФРОВЫХ ПОДХОДОВ В НАЛОГОВОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ 306
Элбаева Мукаддас Рашидовна

СИНТЕЗ НЕЧЕТКОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕПЛОЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ 311
Бахриева Хуршида Аскарходжаевна, Сафаров Шоҳруҳ Шарофович, Баҳрамов Муҳаммадали Ералиевичасистент

ШАНХАЙСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА КАК КАТАЛИЗАТОР ДОСТИЖЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН 319
Базарова Гулнора Гуламовна

O‘ZBEKISTON KORXONALARINING TASHQI IQTISODIY FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHDA BANK KREDITLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 323
Pulatova Moxira Baxtiyorovna

QUESTIONS ABOUT THE STUDY OF PERFORMANCE AND EFFICIENCY OF APPLICATION OF LOADING AND EXTRACTING EQUIPMENT 327
Azamat Umirzokov

MATOLARNING HAVO O‘TKAZUVCHANLIGI KORRELATSION TAHLILI 334
Ismailov Nurulla Tuychibayevich

O‘ZBEKISTONDA QISHLOQ XO‘JALIGI RISKLARINI SUG‘URTALASHNING AFZALLIKLARI 339
Mamadjanov Shuxrat Jalolidinovich

IKKI QATLAMLI ARALASH TOLA TARKIBLI TRIKOTAJ TO‘QIMASINI OLISH USULI 343
Usnatdinova Elmira Faxratdinovna, Mirusmanov Baxtiyor, Abdurahimova Fazilat Abdullayevna

MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI ORGANLARIDA ENG ILG‘OR TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA QAROR QABUL QILISH JARAYONLARINING OPTIMALLASHTIRISH YO‘LLARI 347
Axmedov Farxod Raxmonjonovich

IMPACT OF FOREIGN INVESTMENTS ON THE ECONOMY OF UZBEKISTAN: CROSS-SECTORAL ANALYSIS 354
Jumayeva Kamola Azimjonovna, Khasanova Iroda Azizbek kizi

KORXONA INVESTITSION FAOLLIGINI TA’MINLASHNING NAZARIY-USLUBIY MASALALARI XUSUSIDA 362
Ilyasova Barno Axmadovna

MILLIY IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSIYALARNI O‘ZLASHTIRISHNING AMALDAGI HOLATI TAHLILI 371
G‘afurov Sherzod Abduvaxob o‘g‘li

EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISH ASOSIDA BARQAROR IQTISODIY O‘SISHNI TA’MINLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI 378
Raximov Eshmurod Normuradovich

O‘ZBEKISTONDA BARQAROR IQTISODIY O‘SISHNI TA’MINLASHDA EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISH YO‘NALISHLARI 385
Berdivaliyeva Madina Komiljon qizi

SANOAT KORXONALARI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY KONSEPTUAL MEXANIZMLARI 392
Jalolov Abbosxon Ravshanxon o‘g‘li

TEPKI UZELI KONSTRUKTIV XOSSALARI TAHLILI 398
Bozorova Farida Maxmudjonovna

НЕОБХОДИМОСТЬ ОБЪЕДИНЕНИЯ АКЦИЗНОГО НАЛОГА НА НЕФТЕПРОДУКТЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 405
Пулатов Дилшод Хақбердиевич, Маматкулов Салимжон Рахмонкулович, Хужамурадов Аброрбек Рўзимурат ўғли, Воронин Сергей Александрович, Абдиев Мансур Мусурмонович

OLIY TA’LIMGA INVESTITSIYA SIYOSATI: IQTISODIY TAHLIL VA ISTIQBOLLAR 410
Talapova Nargiza Baxriddinovna

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE SERVICE NETWORK 416
Bahriddinov Nodirbek Zamirdinovich

YANGI O‘ZBEKISTON INVESTITSION MUHIT VA UNGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI 421
Tirkashev Farruxjon Xolyigitovich

МНОГОМЕРНАЯ БЕДНОСТЬ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ: ОЦЕНКА ЧЕРЕЗ РАМКУ MPI 426
Мамаризоев Жахонгир Исохонович

ОЦЕНКА И ОПТИМИЗАЦИЯ ВЛИЯНИЯ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТАБИЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО ОБМЕННОГО КУРСА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 430
Норбаева Мухлиса Акрам кизи

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

RAQAMLI TO‘LOVLAR ASOSLARI VA XAVFSIZLIGI 440
Yaqubov Azizbek G‘anibekovich

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA LOGISTIKA XIZMATLARINI BOSHQARISHNING INNOVATSION USULLARI 444
Xomidov Xojiakbar Adxamovich

SOLIQ SIYOSATI ORQALI INKLYUZIV IQTISODIY O‘SISHNI TA’MINLASH MEXANIZMLARI..... 449
Saydakbarova Madinaxon Anisbekovna

O‘ZBEKISTONDA STARTAP EKOTIZIMINING SHAKLLANISHI VA BARQAROR RIVOJLANISHI YO‘LLARI..... 454
Suleymanova Shoira Alavxanovna

MILLIY IQTISODIY XAVFSIZLIKNI TA’MINLASHDA TASHQI IQTISODIY FAOLIYATNING O‘RNI 459
Alimova Dilfuzaxon Rustam qizi

MEHNAT BOZORINI OPTIMALLASHTIRISHNING MAKROIQTISODIY BARQARORLIKKA TA’SIRI 464
Botirova Sarvinoz Bobir qizi

QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI TASHKIY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI..... 469
Qurboniyazov Shaxzodbek Karimovich

INVESTITSIYA FAOLIYATINI MUQOBIL MOLIYALASHTIRISH USULLARINING MANBALARINI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI 474
Boboqulov Akmal Muborakbekovich

INVESTITSIYA FAOLIYATINI MUQOBIL MOLIYALASHTIRISH USULLARINING MANBALARINI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Boboqulov Akmal Muborakbekovich
Respulika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
Moliya-Iqtisod bo‘lim boshlig‘i
Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Email: akmalboboqulov76@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada investitsiya faoliyatini moliyalashtirishning an’anaviy manbalaridan tashqari, muqobil moliyalashtirish usullarining ahamiyati, ularning iqtisodiy samaradorligi hamda investitsion jarayonlarni rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Muallif xalqaro va mahalliy tajribalar asosida muqobil moliyalashtirish manbalarini shakllantirish yo‘llarini, jumladan, kraudfanding, venchur kapital, lizing, faktoring, investitsion fondlar va xususiy hamkorlik mexanizmlarini tahlil qilgan. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida investitsion muhitni yaxshilash, kapital oqimini jalb etish va innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, muqobil moliyalashtirish vositalarining joriy etilishi iqtisodiyotning real sektorida investitsion faollikni oshirish, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash va barqaror rivojlanishga xizmat qilishi mumkinligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: investitsiya faoliyati, muqobil moliyalashtirish, kraudfanding, venchur kapital, investitsion fondlar, moliyaviy manbalar, xususiy hamkorlik, innovatsion loyiha.

Abstract. This article discusses the importance of alternative financing methods, in addition to traditional sources of financing for investment activities, their economic efficiency and role in the development of investment processes. The author analyzes the ways of forming alternative financing sources, including crowdfunding, venture capital, leasing, factoring, investment funds and private partnership mechanisms, based on international and local experience. Also, proposals have been developed to improve the investment climate, attract capital flows and support innovative projects in the conditions of Uzbekistan. According to the results of the study, it is substantiated that the introduction of alternative financing instruments can increase investment activity in the real sector of the economy, ensure financial stability and serve sustainable development.

Keywords: investment activity, alternative financing, crowdfunding, venture capital, investment funds, financial resources, private partnership, innovative project.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение альтернативных методов финансирования, помимо традиционных источников финансирования инвестиционной деятельности, их экономическая эффективность и роль в развитии инвестиционных процессов. Автор анализирует пути формирования альтернативных источников финансирования, включая краудфандинг, венчурный капитал, лизинг, факторинг, инвестиционные фонды и механизмы частного партнерства, на основе международного и отечественного опыта. Также разработаны предложения по улучшению инвестиционного климата, привлечению капитала и поддержке инновационных проектов в условиях Узбекистана. По результатам исследования обосновано, что внедрение альтернативных инструментов финансирования может повысить инвестиционную активность в реальном секторе экономики, обеспечить финансовую стабильность и служить устойчивому развитию.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, альтернативное финансирование, краудфандинг, венчурный капитал, инвестиционные фонды, финансовые ресурсы, частное партнерство, инновационный проект.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida investitsiya faoliyati mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Investitsiyalar yordamida ishlab chiqarish quvvatlari kengaytiriladi, yangi texnologiyalar joriy etiladi, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyati yaratiladi hamda iqtisodiy o‘sish sur’atlari ta’minlanadi. Shu bois investitsion faoliyatni samarali tashkil etish va uni moliyalashtirish manbalarini kengaytirish har bir davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, investitsion muhitni yaxshilash va xorijiy hamda mahalliy investorlar uchun qulay sharoit yaratish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarida investitsion loyihalarni moliyalashtirishda an’anaviy manbalar — bank kreditlari, davlat budjeti mablag‘lari va xorijiy investitsiyalar — yetarli darajada imkon bermayotgani kuzatilmoqda. Mazkur holat investitsion faollikni pasaytiradi hamda innovatsion tashabbuslarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashda cheklovlar tug‘diradi.

Shu munosabat bilan investitsiya faoliyatini muqobil moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish zarurati ortib bormoqda. Muqobil moliyalashtirish — bu investitsion loyihalarni amalga oshirishda an’anaviy moliyaviy manbalardan tashqari, turli innovatsion va bozorbop vositalar yordamida mablag‘ jalb etish tizimidir. Bunga venchur kapital, kraudfanding, lizing, faktoring, investitsion fondlar, sukuk (islomiy obligatsiyalar), shuningdek davlat-xususiy sheriklik shaklidagi moliyalashtirish usullari kiradi. Ushbu vositalar iqtisodiyotda kapital oqimini tezlashtiradi, risklarni diversifikatsiya qiladi va kichik hamda o‘rta biznes subyektlari uchun qo‘shimcha moliyaviy imkoniyatlar yaratadi.

Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, muqobil moliyalashtirish usullari rivojlangan mamlakatlarda innovatsion iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylangan. Xususan, AQSh, Yaponiya, Janubiy Koreya va Buyuk Britaniya kabi davlatlarda venchur kapital hamda kraudfanding mexanizmlari orqali yangi startaplar va texnologik loyihalar faol qo‘llab-quvvatlanmoqda. Shu bilan birga, rivojlanayotgan davlatlarda, jumladan, O‘zbekistonda ham ushbu tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish muhim masalalardan biri sanaladi.

Mamlakatimizda moliya bozorlarini chuqurlashtirish, investitsion muhitni takomillashtirish va xususiy sektor faolligini oshirish yo‘lida keng imkoniyatlar yaratilayotgan bir paytda, muqobil moliyalashtirish tizimini shakllantirish iqtisodiy o‘sishni jadallashtirishda, yangi investitsion loyihalarni hayotga tatbiq etishda hamda moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Shu bois mazkur mavzu bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borish, muqobil moliyalashtirishning nazariy va amaliy asoslarini o‘rganish hamda ularni rivojlantirish yo‘llarini belgilash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Investitsiya faoliyatini moliyalashtirish masalalari iqtisodiyot fanida keng o‘rganilgan bo‘lib, so‘nggi yillarda muqobil moliyalashtirish usullariga doir ilmiy izlanishlar ham alohida yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Xalqaro miqyosda bu borada J. Keynes, F. Hayek, P. Drucker, J. Stiglitz va M. Friedman kabi iqtisodchilar tomonidan investitsion siyosatning nazariy asoslari ishlab chiqilgan. Ularning tadqiqotlarida investitsiyalar iqtisodiy o‘sish, bandlik va texnologik taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin etilgan.

So‘nggi yillarda G. Tirole, R. Levine, D. North va M. Porter kabi olimlar investitsion faoliyatning samaradorligi, moliyaviy vositachilik tizimining roli hamda muqobil moliyalashtirish manbalarining iqtisodiyotga ta’siri masalalarini chuqur tahlil qilganlar. Ularning fikricha, muqobil moliyalashtirish shakllarining rivojlanishi korxonalarning kapitalga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi va iqtisodiyotda innovatsion faollikni oshiradi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlari va AQSh tajribasida kraudfanding, venchur kapital, biznes farishtalari instituti, investitsion fondlar hamda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan samarali foydalanilmoqda. Masalan, J. Lerner (Harvard University) o‘z tadqiqotlarida venchur kapitalning startap biznesni rivojlantirishdagi o‘rni hamda risklarni kamaytirishdagi mexanizmlarini asoslab bergan. Xitoy va Janubiy Koreya tajribasida esa muqobil moliyalashtirish manbalari orqali innovatsion iqtisodiyotga katta hajmda xususiy sarmoya jalb qilinayotgani kuzatiladi.

O‘zbekiston olimlari tomonidan ham investitsiya faoliyatini moliyalashtirish va muqobil manbalarni rivojlantirish masalalari bo‘yicha qator ilmiy ishlar olib borilgan. Jumladan, Shernayev A.A., Xo‘jayev B.X., G‘ofurov A.A., Jo‘raev N.M., Abduqahhorov M.M., Shodiyev D. va boshqa mahalliy tadqiqotchilar o‘z asarlarida mamlakatda investitsiya siyosatini takomillashtirish, moliya bozorlarini rivojlantirish hamda xususiy kapitalni jalb etish yo‘llarini tahlil qilganlar.

A.A. Shernayevning tadqiqotlarida O‘zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya aloqalarini kengaytirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish hamda muqobil moliyalashtirish manbalaridan foydalanish orqali iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, B.X. Xo‘jayev investitsiya jarayonlarini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarini, M.M. Abduqahhorov esa moliyaviy resurslarni samarali taqsimlashning innovatsion yondashuvlarini o‘rgangan.

Mahalliy adabiyotlarda muqobil moliyalashtirish masalalari, asosan, venchur kapital, lizing, kraudfanding va faktoring kabi mexanizmlar misolida ko‘rib chiqilgan. Biroq ularni yagona tizim sifatida shakllantirish, milliy iqtisodiyot sharoitiga mos modellarni ishlab chiqish hamda institutsional asoslarini mustahkamlash yo‘nalishida hali yetarli ilmiy ishlanmalar mavjud emas. Shu sababli mazkur yo‘nalishda olib borilayotgan tadqiqotlar, xususan, muqobil moliyalashtirish manbalarining shakllanish mexanizmini aniqlash, ularning samaradorligini oshirish hamda investitsion jarayonlarga ta’sirini baholash bugungi kunda alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, muqobil moliyalashtirish investitsiya faoliyatining ajralmas qismi bo‘lib, uni rivojlantirish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini investitsiya faoliyatini muqobil moliyalashtirishning nazariy tamoyillari, iqtisodiy tahlil usullari hamda xalqaro tajriba asosida ishlab chiqilgan ilmiy yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqot davomida investitsion jarayonlarni o‘rganishda tizimli yondashuv, iqtisodiy tahlil, qiyosiy (komparativ) tahlil, statistik va ekspert baholash usullaridan foydalanilgan.

Tizimli yondashuv asosida muqobil moliyalashtirishning mamlakat investitsiya siyosatidagi o‘rni, iqtisodiy subyektlar faoliyati bilan o‘zaro bog‘liqligi hamda moliyaviy barqarorlikka ta’siri o‘rganilgan. Iqtisodiy tahlil usuli yordamida O‘zbekiston va rivojlangan davlatlarda investitsiya manbalarining tarkibi, ularning iqtisodiy o‘sishdagi roli hamda moliyaviy natijalari tahlil qilingan.

Qiyosiy tahlil metodi orqali O‘zbekiston tajribasi xalqaro amaliyot bilan solishtirilib, muqobil moliyalashtirishning samarali mexanizmlari aniqlangan. Shu bilan birga, statistik tahlil asosida investitsiya hajmlari, moliyalashtirish manbalari tarkibi, xususiy sektor ulushi va investitsion faollik ko‘rsatkichlari o‘rganilgan.

Tadqiqotda ilmiy abstraksiya, induksiya va deduksiya, analogiya, modellashtirish hamda ekspert baholash usullari keng qo‘llanilgan. Mazkur usullar yordamida muqobil moliyalashtirish mexanizmlarining iqtisodiy samaradorligi baholangan, ularning O‘zbekiston iqtisodiy tizimida qo‘llanish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Metodologik jihatdan tadqiqotda investitsion faoliyatni moliyalashtirishda zamonaviy iqtisodiy nazariyalar — investitsiya sikllari nazariyasi, moliyaviy bozorlar samaradorligi nazariyasi, risklarni diversifikatsiya qilish hamda barqaror rivojlanish nazariyalari asos qilib olingan. Shuningdek, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi (XVJ), OECD va UNCTAD kabi xalqaro moliyaviy tashkilotlarning metodik ko‘rsatmalari ham tahlil jarayonida qo‘llanilgan.

Natijada, tadqiqotda muqobil moliyalashtirish usullarining O‘zbekiston iqtisodiyotida samarali qo‘llanishi uchun zarur bo‘lgan tashkiliy, huquqiy va institutsional asoslarni takomillashtirish yo‘llari ilmiy asosda ishlab chiqilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mamlakatimizda investitsion faoliyatni amalga oshirishda moliya bozorining yanada rivojlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. So‘nggi 10–15 yil davomida moliya bozoridagi tadqiqotchilar va amaliyotchilar nutqida “muqobil moliyalashtirish” termini faol qo‘llanilmoqda.

Iqtisodiyotdagi investitsiya faoliyatining ko‘lami va samaradorligi ko‘p jihatdan tadbirkorlar tomonidan tanlanishi mumkin bo‘lgan moliyalashtirish manbalarining xilma-xilligi va mavjudligiga bog‘liq. An’anaviy tasnifda moliyalashtirish manbalari o‘z (kapital) va qarz mablag‘lariga bo‘linadi. Biroq investor va qarz beruvchi o‘rtasidagi moliyaviy munosabatlarning evolyutsiyasi natijasida “muqobil” deb nomlangan moliyaviy vositalardan keng foydalanish imkoniyati paydo bo‘lgan. Chunki bu vositalar investitsiya loyihalariga ham o‘z (kapital), ham qarz mablag‘larini jalb qilish imkonini beradi.

Xorijiy va mahalliy adabiyotlarda xo‘jalik yurituvchi subyektlarning investitsiya faoliyatida mavjud bo‘lgan muqobil moliyalashtirishning quyidagi asosiy turlari ajratib ko‘rsatiladi:

- konvertatsiya qilinadigan qarzni moliyalashtirish;
- mezonin moliyalashtirish;
- venchur moliyalashtirish;
- loyihaviy moliyalashtirish.

Muayyan moliyalashtirish usulini tanlash investitsiya loyihasining sharoitlari va o‘ziga xos xususiyatlariga bog‘liq bo‘lib, bu har bir korxona uchun individual, maqsadli moliyaviy muhitni yaratish imkonini beradi.

Konvertatsiya qilinadigan qarzni moliyalashtirish — bu qarzdorning (qarz oluvchining) aksiyalarini (ishtirokchilik ulushlarini) qarz beruvchiga (investorga) o‘tkazish yo‘li bilan qaytariladigan maxsus mo‘ljallangan qarzdir. Bunday moliyalashtirish qarz oluvchi tomonidan konvertatsiya qilinadigan obligatsiyalar yoki bozorda

aksiyalar uchun orderlar chiqarish va joylashtirish orqali amalga oshiriladi.

Konvertatsiya qilinadigan obligatsiyalar — bu ularning egasiga davriy kupon to‘lovlarini olish imkonini beruvchi qimmatli qog‘ozlar bo‘lib, orderlarni qaytarish ma’lum miqdordagi aksiyalarni investorga ekvivalent miqdorda o‘tkazish orqali amalga oshiriladi. Aksiya orderi esa o‘z egasiga ma’lum muddat davomida belgilangan narxda ma’lum miqdordagi aksiyalarni sotib olish huquqini beruvchi qimmatli qog‘ozdir.

Konvertatsiya qilinadigan obligatsiyalar yoki orderlarni chiqarish orqali mablag‘ jalb qiluvchi korxona uzoq muddatli qarz kapitalini oladi va oxir-oqibat bu mablag‘ kapitalga aylanishi mumkin. Ushbu turdagi moliyalashtirishning afzalligi shundaki, obligatsiya emitenti qarz yukini kamaytiradi va strategik sherik — manfaatdor tomonni jalb etadi.

Moliya bozori sharoitida ushbu xususiyatlarni hisobga olgan holda, kapitalni jalb qilishda an’anaviy moliyalashtirish usullaridan tashqari, mezonin moliyalashtirish usuliga alohida e’tibor qaratish zarur.

Mezonin moliyalashtirish — bu qarzni moliyalashtirish (masalan, kredit olish) va kapitalni moliyalashtirish o‘rtasidagi oraliq vosita hisoblanadi. Uning tarkibida ham qarz, ham o‘z kapitali uchun xos xususiyatlar mujassam. Bu holatda investitsiya qilingan mablag‘larni himoya qilish shakli sifatida investitsiya loyihasining kelajakdagi pul oqimlari qaraladi, ammo qarz oluvchining aktivlari garov sifatida olinmaydi. Ushbu moliyalashtirish turi hozirgi vaqtda kompaniyalar tomonidan biznesning moliyaviy imkoniyatlari va investitsiya ehtiyojlari o‘rtasidagi farqni qoplashda keng qo‘llaniladi.

Mezonin moliyalashtirishning o‘ziga xos xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

investorlar yakuniy loyihadan olingan foydadan istiqbolda ulush olish imkoniga ega bo‘lish uchun bank kreditlariga nisbatan yuqori riskni o‘z zimmalariga oladilar;

moliyalashtirish uzoq muddat davomida (taxminan 6–12 yil) amalga oshiriladi, ammo bu muddat oxirida qarzni muntazam pul to‘lovlarisiz qaytarish nazarda tutiladi;

qarz oluvchi yukni kamaytirish orqali moliyalashtirish paytida pul oqimlarini boshqarish erkinligini saqlab qoladi, bu esa loyihaning rivojlanishini jadallashtirish imkonini beradi;

moliyalashtirish yuqori darajada moslashuvchan bo‘lib, uning shartlari loyiha turiga qat’iy moslashtiriladi va investorlar bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi;

moliyaviy investitsiyalar, odatda, kompaniya aktivlarini garov sifatida taqdim etishni talab qilmaydi.

Quyidagi 1-jadvalda an’anaviy bank kreditlari bilan taqqoslaganda mezonin moliyalashtirishning asosiy farqlari keltirilgan (1-jadval).

1-jadval. An’anaviy bank kreditlari va mezonin moliyalashtirishning farqli jihatlari[1]

Mezonlari	Bank kreditlari	Mezonin moliyalashtirish
Iqtisodiy mezon	Qarz	Kapital
Xuquqiy mezon	Qarz	Qarz
Investitsiya qilingan kapitalning rentabelligi	5-10%	15-25%
Qabul qilinadigan risk darajasi	Past	YUqori
Qarzni ta’minlash talabi	Ko‘chmas mulk yoki ko‘char mulk	pul oqimi yoki kompaniya aksiyalari
Qarz mablag‘larini qaytarish shartlari	Moliyalashtirish oxirida	to‘lovlar moliyalashtirish jarayonida amalga oshiriladi
Soliq ta’siri	Xarajat sifatida foizlar	Xarajat sifatida foizlar
O‘zgaruvchan sharoitlar imkoniyati	Moslashuvchanlik shartnoma bilan cheklangan	SHartlarning juda yuqori moslashuvchanligi

Muqobil moliyalashtirish vositasi sifatida mezonin moliyalashtirishdan foydalanadigan kompaniya quyidagi afzalliklarga ega bo‘ladi:

kredit bo‘yicha to‘lanadigan foizlar soliqqa tortiladigan foydani kamaytirib, xarajatlarga kiritilishi mumkin;

mezonin moliyalashtirish paytida qarzga olingan kapitalga xizmat ko‘rsatish korxonaning likvidligini deyarli kamaytirmaydi, chunki foizlar bo‘yicha to‘lovlar kredit davrining yakuniy bosqichiga to‘g‘ri keladi, shuningdek, uning boshlanishi bilan foizlarni to‘lash uchun zarur mablag‘larni asta-sekin zaxiralash imkoniyati yaratiladi.

Kapital va qarz kapitali korxonalarni moliyalashtirishning ikki an’anaviy ustunini tashkil etadi. O‘z kapitalini ta’minlovchilar kompaniyaning egalari (aksiyadorlar) hisoblanadi, qarz kapitalini taqdim etuvchilar esa odatda banklar, xalqaro moliya institutlari yoki biznes egalari doirasidan tashqaridagi boshqa subyektlardir. Investitsiya

1 Tetrevova L. & Svedik J. *Mezzanine financing instruments in comparison to the classic financing sources.* Business, Management and Education, Volume 16, Issue 1, 2018. ResearchGate+1

loyihalarini moliyalashtirishning asosiy manbayi o‘z mablag‘laridan tashqari, banklar tomonidan beriladigan turli xil investitsiya kreditlari hisoblanadi.

Biroq, ko‘plab kompaniyalar ko‘pincha maqbul shartlarda so‘ralgan hajmdagi kreditni to‘liq hajmda olish imkoniga ega bo‘lmaydi. Bu, odatda, ikki sabab bilan izohlanadi. Birinchidan, kompaniyaning kreditga layoqatliligi yetarli bo‘lmaydi. Ikkinchidan, kompaniyada kredit uchun garov sifatida foydalanilishi mumkin bo‘lgan aktivlar yetarli emas.

Venchur moliyalashtirish ham muqobil moliyalashtirishning barcha belgilariga ega bo‘lib, yangi, o‘sib borayotgan yoki raqobatbardosh korxonalarga uzoq muddatli (5 yil yoki undan ortiq) sarmoya kiritishni anglatadi. Uning asosiy xususiyati — kafolatlanmaganligidadir, chunki bu holatda investor korxona aksiyadori sifatida tadbirkorlik tavakkalchiligini o‘z zimmasiga oladi. Ikkinchidan, venchur investorlar banklardan farqli o‘laroq, likvid garovni talab qilmaydi, chunki startaplar faoliyatining dastlabki bosqichlarida bunday aktivlarga ega bo‘lmaydi. Uchinchidan, venchur investorlar korxonani uning salohiyati va kelajak istiqbollari asosida baholaydilar, banklar esa kompaniyaning hozirgi moliyaviy holatini inobatga oladilar (2-jadval).

2-jadval. Investitsiya faoliyatini moliyalashtirishning an’anaviy va muqobil usullari[2]

Investitsiya faoliyatini moliyalashtirishning an’anaviy usullari	Investitsiya faoliyatini moliyalashtirishning muqobil usullari
O‘zini – o‘zi moliyalashtirish	Faktoring
Emissiyaviy moliyalashtirish	Forfeyting
Kredit orqali moliyalashtirish	Venchurli moliyalashtirish
Davlat tomonidan moliyalashtirish	Sindikatli moliyalashtirish
Lizing orqali moliyalashtirish	Islom moliya instrumentlari orqali moliyalashtirish
Aralash shaklda moliyalashtirish	Kraudfonding, kraudsorsing, kraudinvesting
Loyihaviy moliyalashtirish	Biznes farishtalar

Yuqoridagi omillarning ta’siri loyihalarning bajarilish muddatining buzilishiga, ortiqcha mablag‘ sarflanishiga, talablarning bajarilmasligiga, natijada foydaning kamayishiga va zararlarning ko‘payishiga olib keladi.

Investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda an’anaviy va muqobil usullar hamda manbalar o‘rtasidagi farqli jihatlarga to‘xtalib o‘tish lozim. Ushbu farqlar quyidagi jadvalda keltirilgan.

Yuqorida keltirilgan moliyalashtirish usullarini hozirgi kunda rivojlantirish milliy iqtisodiyotimizda investitsiya faoliyatining yanada rivojlanishiga turtki bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois bugungi kunda investitsiyalarni moliyalashtirishda ham an’anaviy, ham muqobil usullarni rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Investitsiyalarni moliyalashtirishda qatnashish imkoniyatiga ega bo‘lgan ishtirokchilarning, turli mablag‘ egalarining loyihani amalga oshirishdagi vazifalarini bilish mablag‘larni samarali birlashtirishga, natijada yuqori iqtisodiy samaraga erishishga xizmat qiladi.

Loyihaviy moliyalashtirish — investitsiya loyihalarini kreditlashning bir turi bo‘lib, bunda kreditor loyihani amalga oshirish bilan bog‘liq risklarni qisman yoki to‘liq o‘z zimmasiga oladi. Ushbu turdagi moliyalashtirishning asosiy farqi shundaki, kreditni qaytarish manbai sifatida loyihani amalga oshirish natijasida olingan daromad xizmat qiladi.

Kraudfanding O‘zbekiston uchun ham yangi tushuncha emas, amaliyotda bu usuldan foydalanish holatlari uchrab turadi. Masalan, biror kishining sog‘ligi yomonlashganda operatsiya yoki davolanish uchun zarur mablag‘ to‘plash maqsadida internet ijtimoiy tarmoqlarida yoki turli saytlar orqali yordam so‘rab, plastik karta raqamlari qoldiriladi. Bu ham kraudfandingning bir ko‘rinishidir.

Biroq kraudfandingni iqtisodiy va ijtimoiy sohalarni rivojlantirish, shuningdek yangiliklarni joriy etish bo‘yicha amalga oshiriladigan loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltirish muhim ahamiyatga ega. Shunday g‘oyalar borki, ular mavsumiy yoki bir martalik xarakterga ega bo‘lib, yaratuvchisiga moddiy foyda keltirmaydi, biroq jamiyat uchun katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘ladi. Aynan shunday loyihalarni moliyalashtirishda kraudfandingning o‘rni beqiyosdir.

Bunda esa loyihani amalga oshiruvchi shaxs yoki tashkilotning ishonchliligi, maqsadga yo‘naltirilgan faoliyati hamda mablag‘lardan to‘g‘ri foydalanishi eng muhim masala hisoblanadi. Ularning faoliyati shaffof va

2 Traditional Lending Vs. Alternative Financing — Ascentium Capital, *Traditional Lending vs. Alternative Financing: A Detailed Comparison*, 2021. info.ascentiumcapital.com

kuzatuvchilar uchun ochiq bo‘lishi lozim. Faqat shundagina kraudfandingdan kutilgan samaradorlikka erishish mumkin.

O‘zbekistonda kelgusida kichik loyihalarni moliyalashtirish uchun kraudfanding mexanizmidan foydalanish orqali mablag‘ jalb qilish imkoniyatlari kengayishi mumkin. Chunki innovatsion iqtisodiyotning jadal rivojlanishi uchun o‘z vaqtida moliyalashtirish manbalari yetarli bo‘lishi zarur. Ushbu yo‘nalish yaqin yillarda mamlakatimizda ham o‘z o‘rnini topishiga ishonch bildiriladi.

Bugungi kunda investitsiya loyihalarini birgalikda amalga oshirish g‘oyasi kraudtexnologiyalar deb ataladigan jamoaviy moliyalashtirishning yangi shakllarida o‘z aksini topmoqda.

Asosan yirik loyihalarni amalga oshirishga qaratilgan an’anaviy loyihaviy moliyalashtirishdan farqli o‘laroq, kraudtexnologiyalar kichik va o‘rta biznes hamda ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirishda istiqbolli imkoniyatlarga ega. Bu ularning eng muhim ajralib turuvchi xususiyatidir.

Kraudfanding texnologiyalarining evolyutsiyasi jarayonida uch asosiy turi ajratiladi: an’anaviy kraudfanding, kraudlending va kraudinvesting. Ularning eng xarakterli xususiyatlari 3-jadvalda keltirilgan (3-jadval).

3-jadval. Kraudtexnologiyalarning qiyosiy xususiyatlari[3]

Alohida belgilari	An’anaviy kraudfanding	Kraudlending	Kraudinvesting
Mablag‘ yig‘ish modeli	Xayriya va mukofot modellari	Qarz modeli	Kapital modeli
Investorlar tomonidan moliyalashtirish sabablari	xayriya, ma’lum bir mahsulotga qiziqish	Investitsiya qilingan mablag‘lardan foyda olish	Investitsiya qilingan mablag‘lardan foyda olish
Loyihalarni dastlabki ekspertizasi	Platforma operatorlari tomonidan taqdim etilgan loyihalarni tekshirish	Qarz oluvchining kreditga layoqatliligini baholash	Platforma operatorlari tomonidan loyihalarning moliyaviy samaradorligini baholash
Loyiha tashkilotchilari	Jismoniy va yuridik shaxslar	Jismoniy va yuridik shaxslar	YUridik shaxslar

An’anaviy kraudfanding asosan xayriya yoki mukofot tamoyiliga asoslanadi. Unda investorlar tijorat foydasini emas, balki ma’lum bir ijtimoiy tashabbus, innovatsion mahsulot yoki ijodiy loyihani qo‘llab-quvvatlash maqsadida mablag‘ ajratadi. Shu sababli, ushbu model ijtimoiy kapitalni shakllantirish, jamiyatda ixtiro va kreativ g‘oyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Biroq investorlar uchun moliyaviy daromad kafolatlanmaganligi sababli, uning tijorat jozibasi nisbatan past bo‘ladi.

Kraudlending modeli esa, aksincha, qarz asosida moliyalashtirishni nazarda tutadi. Unda platforma operatori qarz oluvchining kreditga layoqatliligini baholaydi va risklarni kamaytirish choralarini ko‘radi. Investor esa o‘z mablag‘larini ma’lum foiz daromad evaziga qarz sifatida beradi. Shu bois bu tur an’anaviy bank kreditlariga yaqin bo‘lsa-da, jarayon to‘liq raqamli shaklda, vositachilarsiz amalga oshiriladi. Uning afzalligi — kreditlash jarayonining tezkorligi va kichik biznes subyektlari uchun qulayligidir.

Kraudinvesting esa muqobil moliyalashtirishning eng rivojlangan shakli bo‘lib, bunda investorlar loyiha kapitaliga bevosita sarmoya kiritadilar va kompaniyaning ma’lum ulushiga egalik qiladilar. Ular foydani dividendlar yoki aksiyalar qiymatining o‘sishi hisobidan oladilar. Shu sababli, kraudinvesting uzoq muddatli investitsiya shakli bo‘lib, kapital bozorining raqamli segmenti sifatida baholanadi.

Umuman olganda, ushbu uch model o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, ularning farqi moliyalashtirish manbai va investorlar motivatsiyasida namoyon bo‘ladi. Kraudfanding — ijtimoiy va innovatsion loyihalarga yo‘naltirilgan; kraudlending — qisqa muddatli qarz mexanizmi; kraudinvesting esa — kapital asosidagi sarmoya shaklidir. Shu bois, ularning har biri muayyan iqtisodiy sharoit va risk darajasiga mos tarzda qo‘llanishi maqsadga muvofiqdir.

Kichik biznes subyektlari, tadbirkorlar va kompaniyalar deyarli har doim o‘z g‘oyalari hamda loyihalarini amalga oshirish uchun qo‘shimcha mablag‘larga muhtoj bo‘ladi. Yangi biznesni boshlagan har bir tadbirkor rivojlanish jarayonida moliyaviy resurslar yetishmovchiligiga duch keladi. Shu sababli, ular moliyalashtirishning muqobil manbalarini izlashga majbur bo‘ladi, jumladan, kreditlar, subsidiyalar va grantlardan foydalanishga harakat qiladi. Biroq ushbu usullarni amalda qo‘llash ko‘p hollarda murakkab jarayon hisoblanadi.

Afsuski, kichik biznes vakillari va kompaniyalar kamdan-kam hollarda banklar yoki institutsional investorlardan mablag‘ olish imkoniga ega bo‘ladi. Shu sababli, rivojlangan davlatlarda loyihalarni amalga oshirish uchun mablag‘ga muhtoj bo‘lgan tadbirkorlar (mahsulot yaratuvchilar) bilan loyiha yoki mahsulotga sarmoya kiritishga tayyor investorlarni (homiylar, omonatchilar) birlashtiruvchi onlayn platformalar keng rivojlanmoqda.

3 Conda Schweiz. *Crowdfunding vs. Crowdinvesting.* CONDA Blog Post, 9-oktyabr 2024. Conda Schweiz

Shunday qilib, milliy iqtisodiyotimizda muqobil moliyalashtirish bozorini rivojlantirishning mohiyati iqtisodiyotdagi mavjud muammolarni qisman hal etishda katalizator rolini bajarishi mumkin. Birinchidan, bu tizim moliyalashtirishga muhtoj loyihalar uchun ham, investitsiya obyektlarini izlayotgan investorlar uchun ham rag'batlantiruvchi mexanizm vazifasini bajaradi. Ikkinchidan, u yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirishda maqsadli kreditlash shaklida qo'llanilib, qarz oluvchining to'lov majburiyatlarini investitsiya faoliyati davomida shakllanadigan pul oqimlari hisobidan ta'minlash imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, investitsiya faoliyatini samarali tashkil etish va uni moliyalashtirishning barqaror manbalarini shakllantirish iqtisodiyotning raqobatbardoshligini yanada oshirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. An'anaviy moliyalashtirish vositalari bilan bir qatorda muqobil moliyalashtirish usullaridan foydalanish zamonaviy iqtisodiyot talablariga javob beruvchi istiqbolli yo'nalish sifatida shakllanmoqda. Bu mexanizmlar investitsiya jarayonlarini diversifikatsiya qilish, risklarni kamaytirish, xususiy sektor faolligini yanada kuchaytirish hamda innovatsion loyihalarning moliyaviy asoslarini mustahkamlash imkonini beradi.

O'zbekiston iqtisodiyotida muqobil moliyalashtirish tizimini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratilgani bu yo'nalishda yangi bosqichni boshlab berdi. Endilikda aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, investitsion infratuzilmani kengaytirish, moliya bozorlarining likvidligini ta'minlash va normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish orqali ushbu tizimning samaradorligini oshirish istiqbollari mavjud. Shu bilan birga, muqobil moliyalashtirish vositalarini joriy etish kichik biznes va startap loyihalarni qo'llab-quvvatlashni kuchaytiradi, milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga turtki beradi hamda iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, venchur kapital, kraudfanding, investitsion fondlar, sukuk (islomiy obligatsiyalar) va davlat-xususiy sheriklik tizimlarining keng qo'llanilishi iqtisodiyotda investitsion faollikni sezilarli darajada oshiradi. Shu sababli, mazkur mexanizmlarni O'zbekiston sharoitida bosqichma-bosqich joriy etish, ularni qo'llab-quvvatlash uchun soliq va kredit imtiyozlari tizimini yaratish, shuningdek, investitsion muhitda ishonchni mustahkamlash maqsadga muvofiqdir.

Investitsiya faoliyatini muqobil manbalar asosida rivojlantirish nafaqat iqtisodiyotning real sektorida, balki moliya bozorlarida ham ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. Bunday yondashuv kapitalning erkin harakatini ta'minlaydi, yangi sarmoyadorlarni jalb etadi, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi va mamlakatning global investitsion reytingini oshiradi.

Shunday qilib, investitsiya faoliyatida muqobil moliyalashtirish tizimini joriy etish O'zbekiston iqtisodiyotining innovatsion rivojlanishini jadallashtirish, xususiy kapitalni faol harakatga keltirish hamda iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev A.A. Loyihaviy moliyalashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2021.
2. Raxmatov M.R. Milliy iqtisodiyotda investitsion faollikni oshirish omillari. – "Iqtisodiy tadqiqotlar" jurnali, №4, 2020.
3. Tursunov B.O. Korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatni moliyalashtirish usullari. – Toshkent: TDIU, 2023.
4. Karimov N.K. Innovatsion investitsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlari. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021.
5. Shodiev R.Sh. Kichik biznesda muqobil moliyalashtirishning nazariy asoslari. – "Moliyaviy tahlil" jurnali, №3, 2022.
6. Shernayev A.A. Investitsiya faoliyatini rivojlantirishda moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish yo'nalishlari. – Toshkent: "Iqtisodiyot va ta'lim", 2022.
7. Jo'rayev U.A. O'zbekiston iqtisodiyotida investitsiya muhitini yaxshilash omillari. – "Iqtisodiyot va innovatsiyalar" ilmiy jurnali, 2023.
8. Qurbonov B.B. Bank tizimida investitsion loyihalarni kreditlash va muqobil moliyalashtirish mexanizmlari. – Samarqand: SamDU, 2022.
9. Qodirova D.M. Korporativ moliya tizimida investitsion resurslarni shakllantirish muammolari. – Toshkent: TMI, 2020.
10. Rasulov A.R. Kapital bozorini rivojlantirish orqali investitsion faoliyatni moliyalashtirish imkoniyatlari. – "Iqtisodiyot va moliya" jurnali, №2, 2024.
11. Keynes, J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London: Macmillan, 1936.
12. Stiglitz, J. E., & Weiss, A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. – The American Economic Review, Vol. 71, 1981.
13. Drucker, P. Innovation and Entrepreneurship. – New York: Harper & Row, 1985.
14. Levine, R. Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. – Journal of Economic Literature, Vol. 35, 1997.
15. Tirole, J. The Theory of Corporate Finance. – Princeton University Press, 2006.
16. OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2024: An OECD Scoreboard. – Paris: OECD Publishing, 2024.
17. UNCTAD. World Investment Report 2024: Investing in Sustainable Energy. – New York and Geneva: United Nations, 2024.

18. The World Bank. World Development Indicators 2024. – Washington, D.C.: The World Bank, 2024.
19. Beck, T., & Demirgüç-Kunt, A. Small and Medium-Size Enterprises: Access to Finance as a Growth Constraint. – World Bank Economic Review, Vol. 22, 2008.
20. Mishkin, F. S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. – Pearson Education, 2019.

muhandislik
& iqtisodiyot
ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov
Musahhih: Zokir Alibekov
Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S–5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**